REVENIND LA EXPRESIA IMAGINARĂ *A FĂGĂDUI MAREA CU SAREA*. UNIVERSALITATE ŞI SPECIFICITATE CULTURALĂ[1]

PETRONELA SAVIN[*]

Acum aproape patru decenii, în lucrarea sa *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, reputatul lingvist Stelian Dumistrăcel afirma că „legătura metaforelor cu expresiile idiomatice se impune de la sine prin faptul că ele au aceeaşi funcţie stilistică, expresivitatea, iar, din punct de vedere logic, prin faptul că atât unele, cât şi celelalte reprezintă un anumit sens (figurat)" (Dumistrăcel 1980: 124). Asemănarea perfectă între „metaforele-cuvinte" şi „metaforele-expresii idiomatice", ca geneză, evoluţie şi funcţionare era demonstrată de profesorul ieşean pe baza următoarelor coordonate: a) trecerea de la sensul de bază, propriu, la cel figurat, „prin analogia care extinde sau generalizează o anumită notă", un aspect al elementului referenţial al formelor de exprimare a afectului şi imaginaţiei; b) trecerea lor din zona expresivităţii propriu-zise în cea a comunicării (ca enunţuri aparţinând discursului repetat); c) intervenţia accidentală asupra formei prin fenomenul de „etimologie populară"; d) în plan onomasiologic, existenţa, pentru a desemna aceeaşi noţiune, atât a mai multor termeni-metafore, cât şi a mai multor expresii; e) în planul originii cuvintelor şi al sintagmelor ca unităţi lexicale, paralelismul în ceea ce priveşte explicaţia prin „etimologie multiplă", cu privire la expresiile împrumutate (Dumistrăcel 1980: 125–126). De asemenea, în analiza relaţiei dintre expresiile idiomatice şi metafore, cercetătorul ieşean propunea o tipologie a idiotismelor ţinând seama de împrejurările apariţiei unei funcţii expresive, diferenţiind două categorii: *expresii imaginare*, cu funcţie stilistică nemijlocită, ce au luat naştere ca figuri de stil propriu-zise, şi expresii *cópii ale realităţii*, care au avut iniţial statutul de formule „tehnice" şi a căror funcţie stilistică, în exprimarea figurată, este una derivată (Dumistrăcel 1980: 136–137).

Subsumându-ne delimitărilor pe care le propune Stelian Dumistrăcel cu privire la relaţia dintre expresii şi metafore, ne propunem să analizăm în cele ce

[1] This work was supported by a grant of the RomanianNational Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS/CCCDI – UEFISCDI, project number PN-III-P2-2.1-BG-2016-0390, within PNCDI III.

[*] Universitatea „Vasile Alecsandri" din Bacău, Calea Mărăşeşti, nr. 157, România.

ALIL, t. LVII, 2017, Bucureşti, p. 317–322

BDD-A30155 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:31 UTC)

urmează mecanismele de expresivitate în limba română ale expresiei imaginare *a făgădui marea cu sarea* „a promite ceva imposibil de atins".

Temeiurile metaforice ale expresiei *a făgădui marea cu sarea* au reprezentat un subiect îndelung discutat în lingvistica românească. Sextil Puşcariu este cel care, prin articolul său din 1922, *Expresia „a făgădui marea cu sarea"*, a dat startul punctelor de vedere şi polemicilor cu privire la originea acestei structuri în limba română. Redăm pe scurt conţinutul acestui articol, folosind traducerea sa în limba franceză publicată în 1937, în *Etudes de linguistiques roumaine.* Sextil Puşcariu pleca de la premisa că, în toate limbile, există expresii metaforice pentru a marca o promisiune exagerată, imposibil de realizat. Câteva exemplificări. Salustius spunea despre Catilina că, ajuns la sărăcie, *maria montesque polliceri coepit* („începu a promite mările şi munţii"). Aceeaşi expresie există în italiană (*promettere mare e monti*) sau în portugheză (*prometter mares et montes*). În latină exista o expresie mai cunoscută, *montes auri polliceri* („a promite munţi de aur"), care se întâlneşte, de asemenea, şi în diferite limbi moderne: fr. *promettre des montagnes d'or*, sp. *prometer montes de oro*, germ. *goldne Berge versprechen*, rus. *sulitĭ zolotyja gory.* Găsim aceeaşi imagine la baza unor expresii, precum germ. *das Blaue vom Himmel versprechen* („a promite albastrul cerului") sau magh. *eget földet igér* („el promite cerul şi pământul"). Sextil Puşcariu precizează şi faptul că, deseori, aceste locuţiuni sunt fixate în memorie prin rimă, de pildă it. *promettere Roma e toma* sau pg. *prometter mundos e fundos*, sau prin aliteraţie, ca în fr. *promettre monts et merveilles*.

Puşcariu constata că în limba română este uzuală însă expresia *a făgădui marea cu sarea* sau *marea şi sarea*, completată uneori şi de *şi Oltul cu totul* sau *făgăduieşte marea cu sarea şi-i dă ce nu curge pe apă*. Despre această expresie, Sextil Puşcariu afirma că este cunoscută de toţi românii din nordul Dunării, dar nu există la românii din Peninsula Balcanică şi nici la alte popoare. Prin urmare, este vorba despre o expresie specifică poporului român, remarcabilă din mai multe puncte de vedere. Acelaşi lingvist preciza faptul că, în limbile comparate, obiectul promisiunii poate fi un lucru imens care nu se poate oferi (*marea*, *munţii*, *cerul*, *pământul*) sau un lucru preţios care nu poate fi avut sau oferit (*aurul munţilor*). Lingvistul clujean afirma că, în limba română, primul element, *marea*, este în acord cu semnificaţia generală a expresiilor din alte limbi, însă cel de al doilea element, *sarea*, nu corespunde logicii formării structurilor de acest tip. Motivul este că, în spaţiul românesc, sarea nu putea fi considerată drept un lucru preţios, dat fiind faptul că munţii Carpaţi erau cunoscuţi pentru numeroase zăcăminte de sare. În contextul dat, pentru Puşcariu era evident că această expresie nu a luat naştere pe teritoriul României de astăzi, ci într-o zonă aproape de mare şi fără alte resurse privind sarea. Această regiune nu putea fi decât partea occidentală a Peninsulei Balcanice, adică în zona fostei Iugoslavii, unde sarea era foarte rară, fiind adusă de pe coasta dalmată, unde ea era obţinută din apa mării. După Puşcariu, numai acolo sarea era un lucru aşa de preţios şi de căutat, încât a promite sarea era un fapt excepţional. Autorul punea în legătură această expresie cu

BDD-A30155 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:31 UTC)

una dintre ocupațiile de bază ale strămoşilor românilor, păstoritul. Sarea trebuie să fi fost prețioasă mai ales pentru păstori, care aveau nevoie de ea pentru conservarea brânzei, pentru hrana lor zilnică şi pentru întreținerea animalelor. Învățatul clujean identifica pe aceşti români cu românii din Serbia şi Croația medievală (strămoşii istroromânilor), pomeniți deseori în documente, ca păstori sau cărăuşi care aduceau în oraşele dalmate produsele lor, mai ales lâna şi celebrul *caseum valachicum*, şi se întorceau în interiorul țării mai ales cu sare. Această populație a fost slavizată sau a emigrat, astfel că, mai târziu, nu s-au mai păstrat în acest spațiu decât câteva nume de persoane, de locuri şi câteva urme ale limbii de altădată. După numele de persoane şi de localități consemnate în documente se poate trage concluzia că dialectul vorbit de aceşti români apuseni semăna cu dialectul dacoromân şi nu cu cel aromân, fapt care dovedeşte că între românii din Serbia şi cei din Dacia au existat relații strânse. Puşcariu admitea şi o migrație a românilor rotacizanți din sudul Dunării la nord, migrație ce ar fi explicat şi aducerea expresiei *a făgădui marea cu sarea*.

Din punctul de vedere al lui Puşcariu, rima a făcut ca expresia să şi reziste, chiar dacă, pentru românii din nordul Dunării, imaginea pe care se bazează nu ar fi avut sens. Mai degrabă ar fi putut circula motivat structura *a făgădui Oltul cu totul*, iar, în privința completării înregistrate de Iordache Golescu, *şi-i dă ce nu curge pe apă*, ea poate să desemneze, spune Puşcariu, chiar ideea de „sare". Autorul recunoaştea că ar fi riscant ca numai pe baza originii unei expresii să se tragă concluzii cu privire la răspândirea teritorială a vechilor români, dar, dacă argumentația intră în relație cu alte date istorice şi lingvistice, cum este cazul expresiei în discuție, studiul originii frazeologismelor poate reprezenta un argument important (Puşcariu 1937: 123–124).

Explicația lui Puşcariu cu privire la originea expresiei *a făgădui marea cu sarea* a fost acceptată, cu unele amendamente, şi de A. Philippide şi de G. Ivănescu. Împotriva explicației menționate a expresiei s-a pronunțat însă lingvistul austriac Leo Spitzer în articolele *L'expression „a făgădui marea cu sarea"* (1937) şi *Sur „a făgădui marea cu sarea"* (1938). Pentru Leo Spitzer, expresia are o explicație stilistică, fiind considerată rezultatul exclusiv al simetriei fonetice, dovadă şi varianta în care structura este continuată cu sintagma *şi Oltul cu totul*. La această explicație stilistică a aderat şi Iorgu Iordan, care, în lucrarea *Stilistica limbii române* (1975: 91), discuta expresia *a făgădui marea cu sarea* în cadrul capitolului „Ritmul", considerând rima *marea–sarea* drept definitorie pentru formarea şi păstrarea structurii.

Noi precizări în legătură cu etimologia acestei expresii aduce Stelian Dumistrăcel în dicționarul său *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti* (2001: 224–225). În opinia autorului, este surprinzător faptul că, la fel ca A. Philippide sau G. Ivănescu, nici Sextil Puşcariu „nu şi-a pus problema prezenței, în expresia discutată, a unui cuvânt de origine maghiară, (*a*) *făgădui* (< magh. *fogadni*), ce poate contrazice părerea privind crearea imaginii acestei expresii la românii din sudul Dunării, o zonă în care împrumuturile maghiare sunt nesemnificative (ba chiar lipsesc dacă este vorba de dialectele istroromân, aromân şi meglenoromân)".

BDD-A30155 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:31 UTC)

Aşadar, polemica în legătură cu originea expresiei *a făgădui marea cu sarea* s-a întins pe aproape un secol şi încă rămâne deschisă. Fiecare nouă intervenţie a adus note în plus cu privire la posibilul drum al acestei expresii. Nu avem pretenţia să sfârşim şirul soluţiilor propuse, însă avem privilegiul să formulăm o părere servindu-ne de câştigul tuturor opiniilor anterioare. Şi, în lumina acestor cercetări, credem că o cheie pentru descifrarea codului de semnificare al acestei expresii este conferită de împrejurările apariţiei funcţiei expresive a acestei structuri, în sensul în care Stelian Dumistrăcel face deosebirea dintre *expresiile imaginare*, cu funcţie stilistică nemijlocită, ce au luat naştere ca figuri de stil propriu-zise, şi expresiile *cópii ale realităţii*, cu funcţie stilistică derivată, având iniţial statutul de formule „tehnice” (Dumistrăcel 1980: 136–137).

Elementul de la care a plecat argumentaţia istorico-etnologică a expresiei *a făgădui marea cu sarea* a fost echivalarea imaginii sării cu un lucru preţios. Noi credem că *sarea*, în această structură, intră în semnificare alături de cuvântul *marea* semnificând „lucrul imens, imposibil de oferit”, iar referirea la sarea din zăcămintele Carpaţilor nu e motivată. Prima dovadă este continuarea expresiei cu sintagma *şi Oltul cu totul*. În ceea ce priveşte această expresie, trebuie să considerăm ca definitorie valoarea semantică a locuţiunii adverbiale „cu totul”. Considerăm că sensul expresiei presupune subînţelegerea ideii de totalitate pentru întreaga structură-obiect al făgăduinţei: *a făgădui* [toată] *marea cu* [toată] *sarea* [ei] *şi Oltul cu totul*. Aşadar, structura face parte din categoria expresiilor imaginare, în sensul clasificării pe care o propune Stelian Dumistrăcel, luând naştere ca figură de stil propriu-zisă şi având o cu funcţie stilistică nemijlocită.

Trebuie să fim de acord cu observaţia lui Sextil Puşcariu că rima este cea care a făcut ca expresia să reziste şi credem, la fel ca Leo Spitzer şi Iorgu Iordan, că simetria fonetică a fost esenţială în formarea expresiei, însă susţinem că aceasta este constituită după un principiu semantic total motivat, cel al hiperbolizării. De mare importanţă în susţinerea acestei ipoteze este pentru noi şi observaţia pertinentă a lui Stelian Dumistrăcel că verbul (*a*) *făgădui* este de origine maghiară, fapt ce exclude formarea expresiei, în această formă, înainte de venirea maghiarilor în Transilvania, şi faptul că verbul poate varia, prin formulările *a cere* sau *a căuta marea cu sarea* (Dumistrăcel 2001: 224–225). Aşadar, elementul fix din această structură este numai *marea cu sarea*. În plus, Iuliu Zanne înregistrează în colecţia sa, *Proverbele românilor…* (1895: 211), şi expresia fără verb, *marea cu sarea*, despre care afirmă că „se zice însemnând o mulţime de oameni, de muieri, o mare adunare”. Prezenţa acestei structuri cu sensul general „de mulţime mare”, întăreşte ipoteza noastră că avem de a face cu o expresie imaginară născută ca o figură de stil de tipul hiperbolei, care se înscrie în linia echivalenţelor din alte limbi. Mai mult, Sextil Puşcariu pierduse din vedere faptul că şi în limba română există şi alte expresii ilustrând o promisiune irealizabilă precum *a făgădui* (sau *a promite*) *cerul şi pământul* „a promite lucruri nerealizabile” *a promite* (*şi*) *luna de pe cer* „a promite lucruri pe care nu le poate realiza” (cf. DLRLC: s.v. *lună*). Aşadar,

BDD-A30155 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:31 UTC)

expresia *a făgădui marea cu sarea*, se află, inclusiv în limba română, într-o serie sinonimică în care *marea cu sarea*, *cerul şi pământul*, *luna de pe cer* sunt perfect echivalente din punct de vedere semantic. Aceasta este o dovadă în plus că, aşa cum afirma Stelian Dumistrăcel, expresiile, la fel ca metaforele, se integrează în serii în care imaginile pe care se fundamentează pot varia dacă aparţin aceluiaşi câmp onomasiologic.

Analiza expresiei *a făgădui marea cu sarea* reprezintă o dovadă a faptului că frazeologismele, ca rezultate ale gândirii metaforice, sunt elemente ale unui sistem care transgresează limbile şi culturile, iar, ca modalităţi de expresie ale unei comunităţi lingvistice, rămân legate de universul de imagini şi de reprezentări ale lumii în care s-au creat. Biografia acestei expresii este o probă a valorii pe care o are conceptualizarea mecanismelor de expresivitate ale limbajului în studierea relaţiei dintre limbă şi cultură.

BIBLIOGRAFIE

Dumistrăcel 1980 = Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (ediţia a doua, cu un *Supliment de analiză din perspectivă pragmatică*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg Plus, 2001).

Dumistrăcel 2001 = Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti*, Iaşi, Editura Institutul European.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. *Ediţie definitivă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Philippide 1927 = A. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iaşi, Tipografia „Viaţa românească".

Puşcariu 1922 = Sextil Puşcariu, *Expresia „a făgădui marea cu sarea"*, în „Cugetul românesc", I, nr. 4, p. 395–397.

Puşcariu 1926 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, vol. II, Bucureşti, Editura Cultura Naţională.

Puşcariu 1937 = Sextil Puşcariu, *L'expression "a făgădui marea cu sarea"*, în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj–Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, p. 121–124.

Puşcariu 1940 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, Bucureşti, Editura Minerva.

Savin 2016 = Petronela Savin, *The biography of the Romanian expression „a făgădui marea cu sarea"*, în M. Alexianu, R.-G. Curcă, O. Weller, A. Dumas (eds.), *Mirrors of Salt. Proceedings of the First International Congress on the Anthropology of Salt, 20–24 August 2015, „Al. I. Cuza" University, Iaşi, Romania*, Oxford, Archaeopress.

Spitzer 1937 = L. Spitzer, *L'expression „a făgădui marea cu sarea"*, în „Bulletin linguistique", V, p. 190–195.

Spitzer 1938 = L. Spitzer, *Sur „a făgădui marea cu sarea"*, în „Bulletin linguistique", VI, p. 238.

*

DLRLC = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Academiei, 1955–1957.

HEM = B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*, I–III, ediţie îngrijită şi cu studiu introductiv de Grigore Brâncuş, Bucureşti, Editura Minerva, 1972–1976 (prima ediţie, vol. I: 1885 [1887], vol. II: 1889, vol. III: 1893 [1895]).

Zanne 1895–1912 = Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri, cu un glosar româno-frances*, vol. I–X, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp.

BDD-A30155 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:31 UTC)

RECONSIDERING THE IMAGINARY EXPRESSION *A FĂGĂDUI MAREA CU SAREA*. UNIVERSALITY AND CULTURAL SPECIFICITY

ABSTRACT

This paper aims to describe the mechanisms of expressivity of the Romanian imaginary expression *a făgădui marea cu sarea* (to promise the sea with the salt) "to promise something impossible to achieve". We use the structure of *imaginary expression* in the sense proposed by Stelian Dumistrăcel (1980) who distinguishes between the expressions *copies of reality* that originally had an objective function of communication, which subsequently developed, through metaphorization, an expressive value, and *imaginative expressions* (terms of unreal comparisons), which were born as metaphors.

We try to reveal the fact that phrasemes are not only units of a sign system, language, but also carriers of cultures, pointing out the necessity for modern phraseological research to turn to cultural phenomena. To explore this connection, one has to consider both the literal and the figurative readings of phrasemes, as well as the different levels of describing phrasemes, since there are various ways in which cultural aspects may become manifest.

Keywords: *imaginary expression*, *culture*, *literal*, *figurative*.

BDD-A30155 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 07:07:31 UTC)